

ге вид., випр. і доп.] – К. : "Фірма "ІНКОС", Центр навчальної літератури, 2007. – 672 с.

4. Гінзбург М. Д. Наукова картина світу як засіб інтегрувати та систематизувати фахові знання / М. Д. Гінзбург // Вісник Національного авіаційного університету. – Сер.: Філософія. Культурологія. – 2012. – № 2. – С. 9–17.

5. Непійвода Н. Ф. Сам собі редактор: порадник з української мови / Н. Ф. Непійвода. – К., 1998. – 240 с.

6. Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять : ДСТУ 3966-2009 [Чинний від 2010-07-01]. – К. : Держстандарт України, 2009. – 35 с.

7. Дорошенко С. М. Формування та

розвиток української термінології нафтогазової промисловості : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Дорошенко Світлана Михайлівна. – К., 2004. – 22 с.

8. Акульшин О. І. Термінологічний словник з нафтопромислової справи / О. І. Акульшин, О. О. Акульшин, В. М. Кучеровський. – Івано-Франківськ : "Екор", 1998. – 318 с.

9. Бойко В. С. Глумачно-термінологічний словник-довідник з нафти і газу (5-мовний українсько-російсько-англійсько-французько-німецький): у 2 т. / В. С. Бойко, Р. В. Бойко. – К. : Міжнародна економічна фундація. – Т. 1. – 2004. – 560 с.; Т. 2. – 2006. – 800 с.

10. Яремійчук Р. Англо-український нафтогазовий словник / Р. Яремійчук, Л. Середницький, З. Осінчук. – К. : Українська книга, 1998. – 544 с.

11. Португальсько-український. Українсько-португальський словник: 50000 слів / упоряд. О. В. Дмитрієв. – Київ, Ірпінь: Перун, 2002. – 624 с.

12. Г. Д. Малик. Формування комунікативної компетентності студентів-іноземців нафтогазового профілю за допомогою інноваційних технологій / Г. Д. Малик, М. І. Венгринюк // Дистанційна освіта: стан і перспективи для технічних спеціальностей : [зб. тез доповідей]. – Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2012. – С. 55–56.

Стаття надійшла 26.10.2014 р.

УДК 004.031.42; 93(477); 371.32; 37.046.16

Любов СЛИВКА

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІНИ "ІСТОРІЯ УКРАЇНИ" У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Аналізуються особливості застосування інтерактивних методів навчання при викладанні дисципліни "Історія України" у вищій школі. Розглядаються переваги та недоліки новітніх методик викладання, вимоги для їх реалізації, які ставляться перед студентами і викладачами. Пропонується практичне застосування таких інтерактивних методів, як проблемна лекція, метод кооперативних груп, дискусії, проєктів, рольові ігри, брейн-ринг "Що? Де? Коли?", мозковий штурм тощо. Встановлено, що інтерактивні технології сприяють формуванню позитивної мотивації до навчання, груповій інтеграції студентів; формують критичне, аналітичне і творче мислення, дослідницькі навички; спонукають до самовдосконалення; вчать комунікативності, співпраці, відповідальності; сприяють розвитку громадянської свідомості.

Ключові слова: інтерактивні методи навчання, викладання, дисципліна "Історія України", вищий навчальний заклад (ВНЗ).

Сливка Л. В. Особливості використання інтерактивних методів обучения при преподавании предме-

та "История Украины" в вузе. Анализируются особенности применения интерактивных методов обучения при преподавании дисциплины "История Украины" в высшей школе. Рассматриваются преимущества и недостатки новейших методик преподавания, требования для их реализации, которые ставятся перед студентами и преподавателями. Предлагается практическое применение таких интерактивных методов, как проблемная лекция, метод кооперативных групп, дискуссии, проектов, ролевые игры, брейн-ринг "Что? Где? Когда?", мозговой штурм. Установлено, что интерактивные технологии способствуют формированию положительной мотивации к обучению, групповой интеграции студентов; формируют критическое, аналитическое и творческое мышление, исследовательские навыки; побуждают к самосовершенствованию; учат коммуникабельности, сотрудничеству, ответственности; способствуют развитию гражданского сознания.

Ключевые слова: интерактивные методы обучения, преподавание, дисциплина "История Украины", высшее учебное заведение (ВУЗ).

Slyvka L. V. The interactive

methods application features of studies at universities teaching process of discipline "History of Ukraine". The interactive methods application features of studies are analyzed at universities teaching process of discipline "History of Ukraine". Advantages and lacks of the newest methodologies of teaching, requirements for their realization, which belong before students and teachers, are examined. Practical application of such interactive methods as problem lecture, method of cooperative groups, discussion, projects, role-plays, "brain ring" offered, "What? Where? When?" game, cerebral assault and others like that. Interactive technologies assist forming of positive motivation to the studies, to group integration of students, form the critical, analytical and creative thinking, research skills, induce to self-perfection, and teach to the communicativeness, collaboration, responsibility, help to displays of civil consciousness.

Keywords: interactive methods of studies, teaching process, discipline "History of Ukraine", Universities.

Мета: проаналізувати особливості та ефективність застосування інтерактивних методів навчання на заняттях з історії

України у ВНЗ.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Інтенсивний розвиток сучасного суспільства потребує на ринку праці фахівця, творчої особистості, яка вмєє застосовувати набуті знання й уміння на практиці, швидко реагувати й адаптуватися до нововведень у власній галузі. Тому в сучасному освітньому процесі України відбувається широке впровадження інтерактивних технологій навчання, які покликані активізувати навчально-пізнавальну діяльність студентів, сприяти формуванню вміння самостійного вирішення проблем.

Термін "інтерактивні методи навчання" походить з англійської мови ("interactive": "inter" означає "між", "взаємний", "active" – від "act" – дія, діяти) і буквально означає "навчання у взаємодії та співпраці всіх учасників навчального процесу (викладач і студенти). Викладач часто виступає тільки в ролі організатора процесу навчання, лідера групи, помічника, творця умов для ініціативи молоді. Отже, інтерактивні методи навчання – це діяльність викладача, спрямована на активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів, що спонукає їх до активної розумової і практичної діяльності в процесі оволодіння матеріалом, коли активний не тільки викладач, але активні і студенти [10, 109].

Ефективність застосування інтерактивних методів навчання підтверджують дослідження, проведені Національним тренінговим центром (США, штат Меріленд) ще у 80-х роках ХХ століття. Результати відображені у схемі "Піраміда навчання":

Лекція – 5% засвоєння навч. мат-лу.

Читання – 10% засвоєння навч. мат-лу.

Відео/аудіоматеріали – 20% засвоєння.

Демонстрація – 30% засвоєння навч. мат-лу.

Дискусійні групи – 50% засвоєння навч. мат-лу.

Практика через дію – 75% засвоєння навч. мат-лу.

Навчання інших – 90%, тобто застосування набутих знань задля розвитку за допомогою їх учнів (студентів) [3, 178].

Отже, наведені дані свідчать, що найефективніше засвоюються знання, навчальний матеріал за умови використання методів інноваційного навчання (дискусійні групи – 50%, практика через дію – 75%, навчання інших – 90%).

Інтерактивні методи навчання особливо доцільно застосовувати на заняттях з гуманітарних дисциплін (історія

України, філософія, соціологія, економіка, політологія) у ВНЗ. Під час викладання історії України для студентів-медиків у ВНЗ перед викладачами постала проблема дещо скептичного ставлення молоді до вивчення даного предмета, оскільки вони вже ознайомлені з ним у школі досить тривалий час (сім років). Саме використання інтерактивних технологій на заняттях з історії України сприяє формуванню інтересу й позитивної мотивації щодо навчання, пошуків навчального процесу, зацікавленню й поглибленню знань з минулого власного народу, міжгруповій та внутрішньогруповій інтеграції студентів; розвиває їхні професійні компетентності (комунікативність, співдружність, гуманістичність, соціальну активність, самовдосконалення).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науковій думці питанням розробки інтерактивних технологій навчання, їх упровадження в навчальний процес школи та ВНЗ присвячені праці таких вчених, як О. Пометун, Л. Пироженко, Л. Баханов, С. Максименко, М. Філоненко, О. Подольська, О. Бондаренко, О. Власенко, Л. Чернишова, М. Акулюшина, Г. Черній, А. Старева та ін. [1, 3, 4, 10, 13, 14, 16, 18, 19]. Деякі аспекти практичної реалізації інтерактивних методів навчання у вищій школі висвітлені в роботах В. Ципко про сучасні технології у викладанні суспільствознавчих дисциплін для студентів ВНЗ; С. Ковтун – про інноваційні технології семінарських занять [17, 7]. Окрему групу становлять дослідження та розробки застосування інтерактивних методів навчання при вивченні дисципліни "Історія України" (Т. Мержевицька, В. Корецький, С. Коток), організації методів проєктів та ігор на заняттях історії (М. Безносюк і Н. Сологуб, Д. Десятов [2, 6, 8, 9, 12, 15].

Виклад основного матеріалу. Процес інтерактивного навчання передбачає активну міжособистісну взаємодію студентів під час навчання, діалогову взаємодію в системі "викладач – студент" і "студент – студент"; роботу в малих групах на основі кооперації і співпраці, активно-рольову (ігрову) та тренінгову організацію навчання [5, 86]. Разом з тим інтерактивні технології обов'язково повинні орієнтуватися на структуру навчально-виховного процесу.

Використання інтерактивних методів ставить перед студентами ряд нових вимог: під час навчального процесу вони відчувають себе активними учасниками подій, творцями власної освіти і само-

розвитку, що значно підвищує їх мотивацію до здобуття знань. Головне завдання викладачів вищих навчальних закладів – активізувати пізнавальну діяльність, мислення студентів, розвинути в них бажання вирішувати практичні пізнавальні задачі. Таким чином, слід змінити сам підхід до управління процесом пізнання, який відбуватиметься вже на новому, вищому рівні – самоорганізації пізнавальної діяльності [18, 85].

Застосування інтерактивних методів навчання потребує змін у роботі викладача під час підготовки і проведення заняття (забирає більше часу), володіння такими якостями і вміннями: працелюбство, високі знання предмета, комунікабельність і толерантність (допомагають віднайти підхід до кожного студента, уважно його вислухати, підтримати), уміння вести діалог, творче, креативне мислення. Ефективність заняття з використанням інтерактивних методів буде залежати від того, наскільки викладач зможе організувати навчальний процес, коректувати його перебіг, створювати ситуації, які спонукатимуть підвищення внутрішньогрупової інтеграції, аналізувати, допомагати студентам проявляти самостійність, не підпадаючи під їхню залежність, не обмежуючи розумову діяльність, розвивати творчість та креативність молоді [18, 86]. Він повинен бути готовим до оволодіння новими методиками навчання. Останнє часто вимагає хорошої матеріальної бази, обладнання (великі аудиторії, мультимедійні пристрої) тощо. Разом з тим слід врахувати наступне: інтерактивні технології апробовані в одній студентській групі, можуть не підійти іншій, адже в кожній групі різний рівень знань, потреб і прагнення до навчання.

Інтерактивне навчання передбачає створення комфортних умов, за яких кожен студент відчуватиме свою успішність, професійну спроможність. При підготовці до заняття в інтерактивному режимі викладач має забезпечити сприятливі умови для його ефективності:

- створення сприятливого (комфортного) для навчання емоційного клімату та відповідного навчально-просторового середовища;
- організації продуктивної внутрішньогрупової і міжгрупової навчальної діяльності;
- забезпечення зворотного зв'язку з аудиторією, аналіз причин успіхів і невдач у спільній діяльності [5, 86].

Ефективність діяльності малих студентських груп (підгруп) під час інтерактивних занять залежатиме від психо-

логічної сумісності студентів, їхніх навчальних можливостей, інтересів [4, 95]. Формувати підгрупи варто з урахуванням поєднання "сильних" та "слабких" студентів з різним рівнем знань. А групові форми роботи дозволяють кожному знайти свою нішу, роботу, що його цікавить, самоствердитися у групі, навчитися спілкуватися з однолітками й досягти консенсусу навіть у нестандартній ситуації, відчути свою потрібність і відповідальність перед усією групою. А це і є завданням викладача: виховати людину, що зможе адаптуватися в сучасному світі, стати успішною і самодостатньою [13, 89].

Сьогодні існує декілька класифікацій інтерактивних методів навчання (О. Пометун та Л. Пироженко, А. Смолкін) [14, 27; 10, 110]. О. Пометун та Л. Пироженко визначили умовну роботу класифікацію інтерактивних технологій за формами навчання (моделями), у яких вони реалізуються, і розподілили їх на чотири групи залежно від мети заняття та форм організації навчальної діяльності учнів:

1. *Інтерактивні технології кооперативного навчання*: робота в парах, ротатійні трійки, "Два – чотири – всі разом", "Карусель", робота в малих групах, "Акваріум".

2. *Інтерактивні технології колективно-групового навчання*: передбачають одночасну спільну роботу всього класу: "Мікрофон", незакінчені речення, мозковий штурм, "Навчаючи – вчуся", "Кейс-метод", "Дерево рішень".

3. *Технології ситуативного моделювання, або навчання у грі*: імітації, рольові ігри, драматизація;

4. *Технології навчання в дискусії*: "Метод ПРЭС", "Займи позицію", "Зміни позицію", "Безперервна шкала думок", "Дискусія", "Дискусія в стилі телевізійного ток-шоу", "Дебати" [14, 27–60].

А. Смолкін поділяє активні методи на дві групи: неімітаційні (проблемна лекція, лекція вдвох, лекція із заздалегідь запланованими помилками, прес-конференція, евристична бесіда, пошукова лабораторна робота студента, навчальна дискусія, самостійна робота з літературою) та імітаційні (ділова гра, педагогічні ситуації, педагогічні завдання, ситуація інсценування різних видів діяльності, колективна розумова діяльність) [10, 110].

При викладанні дисципліни "Історія України" пропонуємо застосовувати наступні технології.

Проблемна лекція – доцільно читати під час викладання курсу "Історія України" у медичному вищому навчально-

му закладі, оскільки навчальним планом передбачено всього п'ять лекцій. Основні теми студенти вже вивчали у школі, тому варто звернути їхню увагу на окремі аспекти проблеми, нові дослідження. Наприклад, при розгляді теми заняття "Проблеми утворення і становлення Київської Русі" пропонуємо читати оглядову лекцію з основних питань історії Київської Русі, але детально зупинитися на проблемних питаннях теорії походження Русі, прийняття християнства на Русі. Можливо, варто поставити проблемне питання на початку лекції, на яке студенти мають дати відповідь у кінці заняття, або таке, на яке шукають відповідь самостійно: історія Київської Русі та історія Росії – точки дотику? Ідея проблемної лекції – зацікавити, а також привести до дискусії. Можна додати список рекомендованої літератури, інтернет-видань, які студенти опрацюють удома і знайдуть відповідь на проблемне питання. Водночас, лектору варто звернути увагу на контингент, для яких читає проблемну лекцію, і складність нового матеріалу, що розглядається в ході заняття.

Метод кооперативних груп передбачає об'єднання студентів у малі групи для вирішення завдання. Такі заняття дозволяють набути навичок співпраці та інших міжособистісних навичок. Пропонуємо застосувати даний метод при вивченні теми "Становлення радянської тоталітарної системи". Кожна група доводить поетапно становлення радянської тоталітарної системи в Україні: політика воєнного комунізму, НЕП, індустріалізація промисловості, насильницька колективізація сільського господарства, голодомор в Україні, українізація, великий терор 1933–1939 рр. (судовий процес проти СВУ 1929–1930 рр., репресії проти комуністів, військових, лікарів, справа кобзарів 1934 р.). Завдання для груп подаються на занятті, відводиться час для підготовки та доповідей 10–15 хвилин.

Застосування технології **методу проєктів** дозволяє студентам почувати себе особистостями, дотичними до справ суспільства, підвищує інтерес, вмотивованість до навчання. Дана технологія створює сприятливі умови для самореалізації, спонукає до індивідуального та колективного пошуку, стимулює розвиток інтелектуального і творчого потенціалу молоді, розвиває відповідальність, необхідні психологічні якості, формує соціальні вміння та сприяє збагаченню навчального й життєвого досвіду [2, 55]. Пропонуємо використовувати цей метод у ході вивчення теми "Участь українців

в Другій світовій війні", роздавши попередньо студентам кожної групи завдання проєкту про участь українців у бойових формаціях у роки Другої світової війни: загони ОУН-УПА, червона армія, радянські партизани, дивізія "Галичина", батальйони "Нахтігаль" і "Роланд". Метод дасть можливість студентам проявити і продемонструвати дослідницькі навички роботи над темою проєкту.

Метод дискусії сприяє розвитку критичного мислення, дає змогу визначити власну позицію, формує навички відстоювання особистої позиції, вчить поважати думку інших, поглиблює знання з проблеми. Його слід використовувати на семінарських заняттях при обговоренні спірних питань в історії України, як-от: норманська і антинорманська теорії походження Київської Русі; чи варто було Б. Хмельницькому укладати Переяславську угоду й підписувати Березневі статті 1654 р.; гетьман І. Мазепа – зрадник чи герой України; М. Грушевський – перший президент України. Застосування даного методу можливе через різні форми організації дискусії: "акваріум", круглий стіл, експертні групи, форум.

Метод дискусії доцільний після перегляду історичних документальних та художніх фільмів. В інтернет-сервісі Ютуб (YouTube) можна знайти унікальний цикл – понад 100 документальних фільмів під загальною назвою "Невідома Україна", створений Національною кінематекою, що охоплює майже всю історію держави від неоліту до незалежності. Перед переглядом варто поставити студентам проблемне запитання, відповідь на яке вони знайдуть після спектаклю.

Рольові ігри імітують реальність призначення ролей учасникам і надання їм можливості діяти "наче насправді". Дидактичні ігри виступають результативним способом мотивації навчальної діяльності, сприяють формуванню пізнавальних інтересів. Для прикладу, студентам буде цікаво, відтворивши історичні події, зіграти ролі М. Грушевського в часи Української Центральної Ради, гетьмана П. Скоропадського, В. Винниченка і С. Петлюри в часи Директорії УЦР, Д. Вітовського та Є. Петрушевича, зрозуміти причини поведінки, учинки відомих людей.

Брейн-ринг "Що, де, коли" розвиває вміння працювати в команді. Так, при вивченні тем "Козацько-гетьманська держава" або "Ідея української державності у суспільно-політичному житті України наприкінці XVIII – на початку XX ст." є мож-

ливість підготувати чимало цікавих запитань про факти, дати, події, прізвища.

Мозковий штурм – колективне обговорення, пошук рішення проблеми. На першому етапі приймаються будь-які нестандартні ідеї, критика не допускається. Усі студенти перебувають у рівних умовах експерта з проблеми. На другому етапі йде відбір найбільш продуктивних ідей, відбувається аналіз усіх пропозицій. Під час вивчення теми "Докняжий період в історії України" пропонуємо кілька питань для мозкового штурму: "Про що свідчить поява у період мезоліту стріл і лука?", "Ознаки неолітичної революції".

Семинарські заняття можна урізноманітнювати доповненням з поєднанням кількох методів, використовуючи **педагогічні ігрові вправи**: укладання словника-гlossарію нових термінів, кросвордів (тема заняття: "Ідея української державності у суспільно-політичному житті України наприкінці XVIII – на поч. XX ст." – укласти історичний кросворд з прізвищами відомих українських громадських діячів, політиків, письменників XIX – початку XX ст.), заповнення історичних таблиць ("Внутрішня і зовнішня політика князів Київської Русі", "Внутрішня і зовнішня політика гетьманів України другої половини XVII–XVIII ст.", "Військові дії національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького (1648–1657 рр.)", "Найбільші битви Другої світової війни на теренах України").

Висновки. Таким чином, питання застосування інтерактивних методів навчання на заняттях з історії України у ВНЗ ілюструє назрілі проблеми в українському освітньому просторі – потребу у вихованні продуктивно-осмисленої, вільної, незаангажованої особистості. Пропонувана технологія є цікавою, творчим та перспективним напрямом педагогічної діяльності у вищій школі. Вона забезпечує позитивну внутрішню мотивацію студентів до навчання, підвищуючи його ефективність; активізує пізнавальну діяльність; формує критичне, аналітичне і творче мислення, дослідницькі навички; спонукають до самостійного поглиблення знань, творчої діяльності; вчить комунікативності, співпраці, прийняття рішень; розвиває громадянську свідомість, почуття відповідальності. Інтерактивні методи навчають знаходити алгоритм до самостійного вирішення різних життєвих ситуацій, які постають перед сучасною людиною.

Попри свої безумовні переваги, інтерактивні методи не позбавлені певних

недоліків: для їх реалізації потрібна хороша матеріальна база закладу і багато вільного часу викладача. Під час їх реалізації постають нові проблеми: критерії оцінювання роботи студентів у групах, відсутність методичних розробок занять з предметів.

Перспективою подальших досліджень є детальна розробка впровадження різних інтерактивних методів до окремих тем з історії України у ВНЗ, якот: проблемних лекцій, проектних ситуацій, дискусій, рольових ігор, брейн-рингів тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Баханов К. О.* Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії в школі: монографія / К. О. Баханов. – Запоріжжя: Просвіта, 2004. – 324 с.
2. *Безносук М.* Вивчення історії шляхом реалізації методу проектів / М. Безносук // Педагогічний пошук. – 2007. – № 3 (55). – С. 54–56.
3. *Бондаренко О. Ф.* Специфіка новітніх методів навчання у процесі формування психологічних компетенцій студентів гуманітарних спеціальностей // Психолого-педагогічні засади проектування інноваційних технологій викладання у вищій школі: монографія / [В. Луговий, М. Левшин, О. Бондаренко та ін.]. – К., 2011. – С. 170–186.
4. *Власенко О. М.* Використання інтерактивних методів навчання у сучасній вищій школі / О. М. Власенко // Вісник Житомирського державного університету. – Випуск 64: Педагогічні науки. – 2012. – С. 94–97 // Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/8762/1/18s.pdf>
5. *Гаджиева П. Д.* Психолого-педагогічне середовище ефективності інтерактивного навчання / П. Д. Гаджиева // Психологические аспекты инноваций в образовании. – 2013. – № 10. – С. 86–93.
6. *Десятов Д.* Ігри на уроках історії: дидактична гра-стратегія / Д. Десятов // Історія України. – 2007. – № 37 (533). – Жовтень. – С. 8–12.
7. *Ковтун С.* Інноваційні технології семінарських занять / С. Ковтун // Вища школа. – 2011. – № 11. – С. 104–109.
8. *Корецький В. А.* Використання інтерактивних методів навчання на уроках історії / В. А. Корецький. – Режим доступу: stsl.ptu.org.ua/.../історія...2/використання-інтерактивних-методів-2
9. *Коток С. І.* Застосування інтерактивних прийомів при вивченні історії в загальноосвітній школі / С. І. Коток. – Режим доступу: <http://navigator.rv.ua/>

index.php?option=com_content&view=article&id=1632

10. *Максименко С. Д.* Педагогіка вищої медичної освіти: підручник / С. Максименко, М. Філоненко. – К.: Центр учбової літератури, 2014. – 288 с.

11. *Мансурова Л. И.* Использование интерактивных методов обучения на уроках истории для повышения познавательной активности учащихся в школе / Л. И. Мансурова // Педагогические науки. – 2008. – № 5. – С. 83–88.

12. *Мержевська Т. А.* Застосування інтерактивних методів навчання на уроках історії в школі / Т. А. Мержевська. – Режим доступу: <http://shkola.ostriv.in.ua/publication/code-5DA39237C9B01/list-24B7BC55727>

13. *Подольська О. М.* Інтерактивні методи навчання / О. М. Подольська // Управління школою. – 2008. – № 19–21 (211–213). – С. 87–90.

14. *Пометун О. І.* Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. / О. Пометун, Л. Пироженко [за ред. О. І. Пометун]. – К.: Вид-во А.С.К. – 2004. – 192 с. – Режим доступу: http://pedagogika.ucoz.ua/knygy/Suchasnyj_urok.pdf

15. *Сологуб Н.* Організація проектно-ї роботи на уроках історії / Н. Сологуб // Рідна школа. – 2009. – № 7. – С. 45–47.

16. *Старева А. М.* Інтерактивна технологія навчання студентів у вищій школі / А. М. Старева // Педагогічні науки. Наукові праці. – Т. 42. – Випуск 29. – С. 29–32. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2005/42-29-5.pdf>

17. *Ципко В.* Сучасні технології у викладанні суспільствознавчих дисциплін студентам технічних університетів / В. Ципко // Вища школа. – 2012. – № 12. – С. 72–80.

18. *Чернишова Л. І.* Інтерактивні методи навчання як сучасний напрямок активізації пізнавальної діяльності студентів у вищих навчальних закладах / Л. Чернишова, М. Акулюшина // Матеріали науково-методичного семінару "Шляхи реалізації кредитно-модульної системи". – 2013. – С. 83–88 // – Режим доступу: http://storage.library.opu.ua/online/periodic/kms_2013_7/083-088.pdf

19. *Черній Г. В.* До питання доцільності використання інтерактивних технологій у вищій школі / Г. В. Черній. – Режим доступу: <http://intkonf.org/cherniy-gv-do-pitannya-dotsilnosti-vikoristannya-interaktivnih-tehnologiy-u-vischij-shkoli>

Стаття надійшла 23.09.2014 р.